

Vojko Strahovnik
VEBROVA ETIKA

67-88

IPAK INŠTITUT
KOROŠKA 18
3320 VELENJE

VOJKO.STRAHOVNIK@GUEST.ARNES.SI

::POVZETEK

ČLANEK PONUDI SPLOŠEN ORIS temeljnih značilnosti Vebrove etike oziroma moralne filozofije, kot jo je razvil v svoji knjigi *Etika* iz leta 1923. Ukvarja se s pojmi in z vprašanji, ki so osrednjega pomena za to etiko: s pojmom vesti, dolžnosti, vrednostnega čustvovanja in stremljenja ter z vprašanjem formalne ter materialne pravilnosti slednjega. Etika je kot logika nagonke pameti umeščena tudi v okvir Vebrove filozofije na splošno, izpostavljenih pa je tudi nekaj vzporednic z ostalimi Vebrovimi deli, v katerih se ukvarja ali dotika vprašanj moralne in socialne filozofije: Idejni temelji slovanskega agrarizma (1927), *Filozofija* (1930), *Sv. Avguštin* (1931) in *Nacionalizem in krščanstvo* (1938). Podrobneje je predstavljeno tudi razmerje med subjektivnim in objektivnim v Vebrovi etiki, razlikovanje med dolžnostjo v strogem in manj strogem smislu, vprašanje vloge in spoznavnega statusa vesti, problem moralne motivacije in vprašanje vrednot in njihove utemeljitve. Vebrovo etiko bi kot logiko nagonke pameti lahko najlažje opisali kot etiko vesti. Vest je v Vebrovi teoriji dispozicija za materialno in formalno pravilno čustvovanje in stremljenje, še posebej za pravilno vrednostno čustvovanje in odgovarjajoče stremljenje. Slednje je tudi cilj našega etičnega življenja. Neetičnost posledično pomeni nepravilnost vrednostnega čustvovanja in stremljenja. Etika je za Vebra tako po svojem bistvu logika vrednostnega čustvovanja in stremljenja. V tem smislu je znanstvena; kot avtonomna znanost se ukvarja s pravilnostjo in nepravilnostjo čustvovanja in stremljenja, kakor se logika kot znanost ukvarja z mišljenjsko pravilnostjo in nepravilnostjo.

Ključne besede: etika, vest, dolžnost, vrednostno čustvovanje in stremljenje, France Veber.

ABSTRACT**VEBER'S ETHICS**

*The article deals with a general outline of the basic characteristics of France Veber's ethics as developed in his book *Ethics* (1923). It deals with concepts and problems that are central for this ethics: the concept of moral conscience, duty, evaluative emotions and strives and the question of formal and material correctness or truth of the last. As a logic of the instinctive reason ethics is also placed into the context of Veber's philosophy in genera and some brief comparisons are made to his other works where he deals with questions pertaining to moral and social philosophy: *Idejni temelji slovanskega agrarizma* (*The Foundations of Slavic Agrarianism*,*

1927), *Filozofija (Philosophy, 1930)*, *Sv. Avguštín (St. Augustine, 1931)* and *Nacionalizem in krščanstvo (Nationalism and Christianity, 1938)*. The article considers in more detail also the relationship between subjective and objective in Veber's ethics, the distinction between duty in a strict and in a less strict sense, the question of the role and epistemic status of a moral conscience, the problem of moral motivation, and the question of moral values and their ground. Veber's ethics as a logic of instinctive reason may be briefly characterized as an ethics of moral conscience. Conscience is defined as a disposition for material and formal correctness of our emotions and strives, especially evaluative or axiological emotions and strives in a narrow sense. Correct axiological emotions and strivings are the final end of our moral and ethical lives. Immorality is therefore incorrectness of axiological instinctive reason. For Veber, ethics is an autonomous science, i.e. an ordered and systematic system of knowledge, which deals with correctness of our axiological emotions and strivings, just as science of logic deals with correctness of our thinking.

Key words: ethics, conscience, duty, evaluative emotions and strivings, France Veber.

::1. UVOD V VEBROVO ETIKO

V prispevku se ukvarjam s splošnim orisom temeljnih značilnosti etike oziroma moralne filozofije slovenskega filozofa Franceta Vebra (1890–1975), predvsem z njeno zastavitvijo, kot jo je podal v svoji knjigi *Etika* iz leta 1923.¹ V tej knjigi se Veber obsežno ter celostno ukvarja s pojmi in z vprašanji, ki so osrednjega pomena za to etiko, tj. s pojmom vesti, dolžnosti, vrednostnega čustvovanja in stremljenja ter s vprašanjem formalne ter materialne pravilnost slednjega. Ob prispevka koncu je njegova etika kot logika nagonске pameti umeščena tudi v širši njegove filozofije na splošno, zarisane pa so tudi nekatere vzporednice z njegovimi preostalimi deli, v katerih se dotika vprašanj moralne filozofije.

Zanimanje za Vebrovo filozofsko zapuščino postaja v zadnjih obdobjih na Slovenskem vse bolj navzoče. Njegova ontološka misel in spoznavna teorija, ki sta tesno vezani na predmetnostno teorijo, sta razmeroma dobro poznani.²

¹Prispevek je bil predstavljen na mednarodnem simpoziju ob 120-letnici rojstva Franceta Vebra, ki je potekal 16. aprila 2011 v Gornji Radgoni. Deli prispevka so že bili objavljeni v Strahovnik 2005 (v angleškem jeziku) in 2008. Ob tej priliki se zahvaljujem vsem razpravljavcem na simpoziju, posebej Bojanu Žalcu, Matjažu Potrču in Andreju Uletu.

²Posebej velja omeniti knjigo Bojana Žalca *Reprezentacije: od pojavov k stvarnosti* (1998) in njegove druge članke na to temo ter članke Andreja Uleta in Matjaža Potrča.

Podobno bi lahko trdili za njegovo estetiko in filozofsko antropologijo, kar je deloma tudi odraz širše dostopnosti ponatisov njegovih knjig *Estetika* in *Filozofija*. Pri tem pa njegova etika, socialna filozofija in spremljajoča razmišljanja, ki se dotikajo človekove družbene narave, ostajajo nekako v ozadju in še čakajo na podrobno obravnavo in kritičen razmislek. Ob tem seveda velja omeniti knjigo Bojana Žalca *Spisi o Vebru*, ki je izšla leta 2002 in v kateri avtor obravnava predvsem Vebrovo socialno misel, posebej v kontekstu Vebrove knjige *Nacionalizem in krščanstvo*.³ Prav tako je Žalec v tej knjigi Vebrovo misel kot celoto studiozno in izvirno umestil v slovensko in tudi širšo evropsko filozofsko tradicijo.

Vebrova knjiga *Etika: Prvi poizkus eksaktne logike nagonске pameti*, ki je izšla leta 1923⁴, predstavlja zaključeno obravnavo tega filozofskega polja. Posvetil jo je vzgojiteljem in državnikom. V njej na preko šeststotih straneh sistematično in natančno obravnava vrednostna čustva in stremljenja. Knjiga je zastavljena izrazito problemsko, hkrati pa stremi k vzpostavitvi sistema moralne filozofije. Ob tem filozofska tradicija in predhodna etiška misel igrata obrobno vlogo. Knjigo sestavljalo poleg kratkega predgovora še trije osrednji del. V prvem delu z naslovom "Kritičen pretres tradicijskih in modernih etičnih sistemov" se Veber kratko ukvarja s predhodno etiško mislijo ter zavrne individualistično etiko, Kantovo in novokantovsko etiko, empirično konstruktivne etične sisteme, utilitarizem ter nekatere druge vrste moralnih teorij, kot so različne hedonistične etike, etični esteticizem in etični intelektualizem. Kot rečeno sta obravnava in kritika le-teh izrazito zgoščeni in poenostavljeni. Sledi drugi, najboljšežnejši del knjige z naslovom "Psihološki temelji etičnega udejstvovanja", kjer Veber podrobno in sistematično raziše psihološke dimenzije etičnega čustvovanja in stremljenja. Temu delu sledi tretji z naslovom "Etika – logika

³Poleg tega moram omeniti še naslednje publikacije: Žalec 2000, 2001 in 2005; Žalec in Strahovnik 2002; Strahovnik 2005 in 2008, Potrč 2005 ter Grdina 2002 ter mednarodni simpozij "*Evropski kontekst slovenske filozofije - France Veber (1890-1975)*", ki je bil organiziran v Ljubljani od 19. do 21. septembra 2005 v okviru predsedovanja dr. Bojana Žalca Slovenskemu filozofskemu društvu. Na simpoziju so s prispevki sodelovali: Bojan Žalec "Weber's way from phenomena to the ontology and the European philosophy"; Johann Marek "Russells Kritik an Meinongs Begriff des psychologischen Inhaltes"; Alessandro Salice "Das Prinzip der Unabhängigkeit und die Fundierung von Objektiven in Meinongs Gegenstandstheorie"; Seppo Sajama "Weber's Concept of Unreal Gestalt"; Janez Juhant "Webers Ethik in dem System der Wissenschaften"; Vojko Strahovnik "Weber's Ethics"; Matjaž Potrč "The subjective and the objective in Veber's ethics and in moral particularism"; Bojan Borstner "Weber on individuation"; Andrej Ule "Weber über Tatsachen, Wahrheit und Erkenntnis"; Dean Komel "Vpliv Vebrove Estetike (The Influence of Veber's Aesthetics)"; Wolfgang Gombocz "Bausteine" Meinongscher (und Weberscher) Objektive"; Olga Markič "France Veber and Vladimir Bartol"; Tanja Pihlar "Über einige psychologische Grundbegriffe beim späten Weber"; in Ana Juvančič Mehle "Vebrovska estetska analiza (Veber's aesthetic analysis)".

⁴"Razvoj Vebrove misli lahko razdelimo v tri obdobja: predmetnostno-teoretiška faza, osebnostna faza in obdobje, v katerem je v ospredju dojemanje stvarnosti." (Žalec 2000: 246) Glede na to razdelitev spada Vebrova *Etika* v prvo, to je predmetnostno-teoretiško fazo, kjer je v ospredju obravnavanje doživljajev, predmetov teh doživljajev in odnosov med njimi.

nagonskega razuma”, ki ga Veber sklene s t.i. aksiomi nagonske logike. V zaključnem delu knjige Veber razvije še svoje empirične postulate nagonske pameti, kjer gre za prevedbo logike nagonske pameti v dejansko človekovo osebno in družbeno življenje.

Ostala Vebrova dela, v katerih se ukvarja z vprašanji moralne filozofije oz. se jih dotika so *Idejni temelji slovanskega agrarizma* (1927), *Filozofija* (1930), *Sv. Avguštin* (1931), *Knjiga o Bogu* (1934) in *Nacionalizem in krščanstvo* (1938).

Janez Janžekovič je Vebrovo filozofijo nekoč označil kot filozofijo misleca, ki v vsaki knjigi pravzaprav poda celotno filozofsko teorijo na novo. Vebrova misel naj tako ne bi bila ukoreninjena v določeni osrednji zamisli, ki bi jo mislec potem zgolj preslikoval na različna filozofska polja in jo v tem smislu iz delo v delo nadaljeval. Če pri Vebrovem delu v tem smislu že ne moremo najti neke osrednje filozofske ideje, lahko ugotovimo, da je brez dvoma povezovalni temelj njegove filozofije (vsaj v prvem obdobju) iz predmetnostne teorije izhajajoča teorija nagonskega doživljanja in njegovih predmetov.

Osnovo te teorije predstavljajo doživljaj, predmet tega doživljanja in odnos med njima. Veber ločuje štiri osnovne vrste doživljanjev, in sicer predstave, misli, čustva in stremjenja. Vsaki vrsti doživljanja ustreza svoja vrsta predmeta. Predmet predstav so t.i. osnove, predmet misli so dejstva, predmet čustev vrednote in predmet stremljenj najstva. Najosnovnejši doživljaj in podlaga vsem ostalim je predstava. Med doživljaji je vzpostavljena enostranska odvisnost. Ne morem npr. imeti misli na mačko, če nimam predstave mačke. Prav tako so čustva odvisna od umskih doživljanjev, to je od predstav in misli, ter stremjenja od čustev.

Teorija nagonskega doživljanja je v ospredju tudi v njegovi knjigi *Etika*, v kateri je torej Vebrov osrednji predmet obravnave vrednostno čustvovanje in stremjenje.

::2. TEMELJNE ZNAČILNOSTI VEBROVE ETIKE

Vebrovo etiko bi kot logiko nagonske pameti lahko najlažje opisali kot etiko vesti. Vest je v Vebrovi teoriji dispozicija za materialno in formalno pravilno vrednostno čustvovanje in stremjenje. Slednje je tudi cilj našega etičnega življenja. Neetičnost posledično pomeni nepravilnost vrednostnega čustvovanja in stremjenja.

Etika je za Vebra tako po svojem bistvu logika vrednostnega čustvovanja in stremjenja. V tem smislu je znanstvena; gre za urejen sistem spoznanj, ki se ukvarja s pravilnostjo in nepravilnostjo nagonskega doživljanja. Pri etiki gre za “*samostojno znanost z ozirom na njen predmet tudi znanost o dobrem in slabem, o npravnosti in nenpravnosti.*” (Veber 1923: 12 – opom.: vsa nadaljnja

sklicevanja se nanašajo na to delo, razen če ni označeno drugače) Veber pri svojem delu privzame metodo, ki jo je najti že pri Aristotelu in po kateri je v etiki potrebno začeti z običajnimi moralnimi prepričanji in z zdravorazumskim pojmovanjem morale. Vsakodnevne moralne izkušnje in prepričanja so temeljna, a hkrati seveda ne absolutna ali neovrgljiva, za zgraditev filozofskega sistema moralnosti. Etika kot avtonomna znanost se ukvarja s pravilnostjo in nepravilnostjo čustvovanja in stremljenja, kakor se logika kot znanost ukvarja z mišljenjsko pravilnostjo in nepravilnostjo. Zaradi tega ima nalogo, da "[...] poišče zadnje in najsplošnejše kriterije vsega empiričnega etičnega razsojanja". (75)

Veber v knjigi *Etika* ločuje med štirimi vrstami čustvovanja, in sicer med hedonskim, estetskim, logičnim in vrednostnim čustvovanjem. Prvi dve temeljita na predstavah in jih zato imenuje tudi predstavnici čustvovanja. Zadnji dve vrsti sta miselni čustvovanja, saj so njune psihološke podlage misli.⁵ Vrednostno pozitivno in negativno čustvovanje (npr. veselje in žalost ali spoštovanje in zaničevanje) Veber imenuje tudi vrednočenje (vrednotenje) oziroma nevrednočenje (nevrednotenje).⁶

::3. VREDNOSTNO ČUSTVOVANJE

Predmet vrednostnega čustvovanja so vrednote in nevrednote v strogem pomenu besede. Etična čustva so tako del tega vrednostnega čustvovanja. Osnovni pozitivni in negativni etični čustvi, o katerima govori Veber v *Etiki*, je dvojica spoštovanje - zaničevanje (106, 170), medtem ko veselje in žalost kot vrednostni čustvi nimata posebne etične vloge. Osebo(e) lahko spoštujemo ali zaničujemo na podlagi naših prepričanj, da je takšna ali pa ni takšna, in na podlagi prepričanj, da je nekaj storila ali pa ne. Takšno čustvovanje pripisuje objektom (in ne psihološkim podlagam samim, kakor to velja za npr. hedonsko

⁵Veber kasneje (že v knjigi *Estetika*) to teorijo in razdelitev spremeni oz. dopolni. "*Fenomenološka misel je razlikovala več vrst vrednot, ki jih je 'hierarhično' uredila in med njimi ugotavljala odnose odvisnosti oz. utemeljenosti, s tujko fundiranosti. Tako je naš Veber (podobno kot Scheler) razlikoval šest vrst čustev in šest vrst vrednot, ki jim ustrezajo oz. na katere so ta čustva naperjena: hedonska čustva (pozitivna vrednota prijetno/negativna v. neprijetno), estetska čustva (lepota/grdota), aksiološka čustva (ljubezen/sovraštvo, spoštovanje/preziranje, pozitivna vrednota dobro (lat. bonum), negativna vrednota slabo (lat. malum), logiška čustva, svobodnostna (eleuterična) čustva, hagiotska čustva (svetostna, iz gr. hágios, svet; najprej je menil, da so tudi ta čustva polarna (vrednost svetosti/ničevost), kasneje pa, da so samo pozitivna, lastna vrednota Bog). Tako Scheler kot Veber sta uporabljala prisposobo z vidnim zaznavanjem pri razlagi doživljanja vrednot: Scheler: zaradi 'teme' v določenem kulturnem okolju smo lahko slepi za vrednote; Veber: brez čustev bi bili 'slepi' za vrednote.*" (Žalec: 2010: 223)

⁶Pri tem pojmu je potrebno biti pazljiv. Veber ga namreč v *Etiki* opredeli kot vrednostno čustvovanje, a ga mestoma uporablja tudi za čustvovanje nasploh. V njegovi *Filozofiji* pa je vrednotenje tudi sinonim za osvojevalno čustvovanje (tj. čustvovanje pri katerem odgovarjajoče vrednote dejavno osvajamo (veselje-žalost), za razliko od dojemalnega čustvovanja, pri katerem jih le trpno dojemamo (občutenje ugodja-neugodja)). Osvojevalno čustvovanje oziroma vrednotenje ima tudi to pomembno značilnost, da lahko šele ne njegovi podlagi posamezne vrednote medsebojno primerjamo glede na njihovo vrednost in (ne)nadomestilnost. Gl. Veber 2000: 63-64, 161-162.

čustvovanje) odgovorjajočih miselno-psiholoških podlag (etično) vrednost in nevrednost (*bonum - malum*). (112) Ker so vrednostna čustva miselna čustva so neposredni prisvojeni predmeti teh čustev lahko le dejstva. Tako na primer veselje osebe ob posedovanju denarja meri na dejstvo, da ta oseba ima denar in šele posredno na denar sam. Vrednostno čustvovanje lahko nadalje delimo glede na tri osnovne kriterije:

(i) po vrstah neposredno (in posredno) prisvojenih predmetov (glede na pozitivna, negativna, nahajalna ali takovostna dejstva, ki se nanašajo na fizične, psihične ali irealne pojave);

(ii) glede na analitično razmerje do drugih vrednostih čustev razlikujemo med samovrednotenjem, samonevrednotenjem, sovrednotenjem in sonevrednotenjem⁷;

(iii) po količini svojih mislenih psiholoških podlag ločujemo med vrednotenji in nevrednotenji v ožjem pomenu besede in upanji ter bojznimi. (169-170)

Slednja delitev meri na razlikovanje med mislimi (kot psihološkimi podlagami vrednotenja), ki so trdna prepričanja, in med mislimi, ki so zgolj domneve. Veselje ali žalost lahko tako na primer doživljamo le na podlagi naših trdnih prepričanj, da nekaj je ali da nekaj je takšno, medtem ko ta čustvena dvojica prehaja v dvojico upanje - bojazen, ko so psihološke podlage našega vrednotenja zgolj domneve. (165) Kot smo omenili že zgoraj sta temeljni etični čustvi spoštovanje in zaničevanje, katerih predmeti niso niti fizični niti irealni pojavi, temveč zgolj psihični pojavi, predvsem pa osebe oziroma dejstva o osebah. Ti dve čustvi se torej vežeta na vrednost oseb in njihovih značilnosti. Predmetni temelj čustev torej so vrednote ali vrednosti. Pri vrednostnem čustvovanju oziroma vrednotenju so ta temelj vrednote v ožjem pomenu besede.

Veber pri obravnavi razmerja med vrednostnim čustvovanjem in njegovimi predmeti pričenja s psihološkim pojmovanjem vrednot. Vredno oz. nevredno je tako lahko vse, kar nastopa (ali lahko nastopa) kot predmet vrednostnega čustvovanja. Psihološko etično vredno, to je "dobro" ali "zlo", je posledično to, kar nastopa kot predmet spoštovanja ali zaničevanja. Pravilnost vrednostne sodbe v psihološkem smislu je tako odvisna od faktičnosti čustvovanja. Osnovni gradniki psihološke vrednosti so štirje:

(i) vrednostni objekt, pri katerem Veber razlikuje med samovrednostjo (primarno in sekundarno) in sovrednostjo;

(ii) vrednosti subjekt, ki lahko vrednost samo(ne)vrednoti ali so(ne)vrednoti;

(iii) vrednostna količina, ki je odvisna od večje ali manjše možnosti odgo-

⁷So(ne)vrednotenje je (ne)vrednotenje, ki predpostavlja druga (ne)vrednotenja, ki so s prvimi v eni izmed naslednjih vrst relacij: (1) pogojni, (2) kompleks(iv)ni, (3) podobnostni, (4) osebni ali (5) predmetni. (Veber 1923: 156-164 – opom. vse nadaljnje reference se nanašajo na to delo, razen če ni označeno drugače.)

varjajočega dejstva oziroma od večje ali manjša možnosti eksistence pojava kot predmeta vrednotenja⁸;

in (iv) vrednostna kvaliteta, kjer lahko ima nek pojav pozitivno vrednost, negativno vrednost ali pa je vrednostno indiferenten, sem pa lahko umestimo tudi že zgoraj navedeno razliko med samo- in sovrednostjo. (183-194)

Enaka struktura velja posebej tudi za etično vrednost.

Vendar se hitro pokaže nezadostnost takšnega psihološkega pojmovanja vrednosti, saj z orisanim psihološkim pojmom vrednosti ne moremo utemeljiti etike kot posebne znanstvene discipline. Pri vsakem, psihološko še tako pravilnem vrednostnem čustvovanju, namreč načeloma ostaja odprto vprašanje, ali je tudi etično pravilno. Prehod od psihološkega k apsihološkemu pojmovanju vrednot je nujno potreben, če želi Veber izpolniti svoj načrt izgraditve logike nagonске pameti, ki bo pravi analogon tradicionalni logiki vezani na pravilnost mišljenja.

Veber se apsihološki vrednosti približa preko analize vrednostnih in moralnih sodb⁹. Tako ima zanj vrednostna sodba (npr. "To je dober avtomobil." ali "Ta oseba je dobra.") svoj smisel, ki je različen od smisla, ki bi se nanašal na katero izmed ne-vrednostnih značilnosti predmeta sodbe ali pa na naše doživljanje samo. Temu predmetu sodbe namreč pripisuje vrednost, ki mu pripada neodvisno od našega doživljanja. Vrednost v apsihološkem smislu je samostojna predmetna kvaliteta, ki nastopa kot predmet vrednostnega čustvovanja in je torej ne smemo zamenjavati s tem čustvovanjem samim. Enako velja za apsihološko, tj. absolutno in objektivno etično vrednost, kjer z moralnimi sodbami na podlagi odgovarjajočega spoštovanja ali zaničevanja osebam pripisujemo dobroto, vrlost, plemenitost, hudobijo, podlost ipd. S tem dobi Vebrova etika možnost stroge objektivnosti. Seveda pa je problem v tem, ker nam sama opredelitev apsihološke vrednosti še ne pove, kateri pojavi so vredni. Osnovni gradniki apsihološke vrednosti so enaki gradnikom, o katerih smo govorili zgoraj, le da tukaj zaradi neodvisnosti apsihološke vrednosti od subjektovega doživljanja na mesto subjekta sedaj stopajo vrednostni razlogi. To so razlogi zaradi katerih je nek pojav vreden, torej značilnosti pojava na katerih temelji njegova vrednost. Tako je seznam gradnikov apsihološke vrednosti naslednji: (i) vrednostni objekt; (ii) vrednostni razlogi; (iii) vrednostna količina; in (iv) vrednostna kvaliteta. (241-256)

⁸Veber razlikuje med temeljno in efektivno vrednostjo, pri čemer je prva neodvisna od možnosti eksistence pojava, slednja pa od te zakonito zavisi, in sicer je enaka produktu temeljne vrednosti pojava in možnosti njegove eksistence. (189-190)

⁹To je sodb, ki temeljijo na vrednostnem, ali ožje, na etičnem čustvovanju.

::4. VREDNOSTNO STREMLJENJE

Vrednostno stremljenje je v temelju odvisno od čustvovanja, tj. stremimo ali zavračamo lahko samo to, kar vrednotimo oz. nevrednotimo. Predmeti stremjenja so tako lahko le dejstva, ki so določena po svoji psihološki vrednosti ali nevrednosti; predmeti etičnega stremjenja so posledično lahko le dejstva, ki so že določena po svoji etični ali moralni vrednosti. Strukturiranost stremjenja je podobna strukturiranosti čustvovanja; tudi tukaj Veber razločuje med stremljenjem po fizičnih, psihičnih ali irealnih pojavih, med samostremljenjem (primarnim in sekundarnim) in sostremljenjem ter med hedonskim, estetičnim, logičnim in vrednostnim stremljenjem. (256-265) Predmeti stremljenj so “*naj-i*” oziroma (pozitivna ali negativna) najstva.¹⁰ Najstvo je posebna lastnost pojavov, za katero je “*slep*” vsakdo, ki ni zmožen stremjenja in ne enako vrednoti. To je razvidno že iz primerov tipičnih najstvenih prepričanj: “To naj se zgodi”, “Ne laži!” “Ljubi svoj narod!”, ipd. Vsa ta najstvena prepričanja slonijo na odgovorajajočih vrednostnih stremljenjih. (268-272)

Tudi pri vrednostnih stremljenjih in najstvih je bistvenega pomena razlikovanje med psihološkim in apsihološkim vidikom najstva. V psihološkem smislu je vrednostno najstvo vse, kar nastopa ali lahko nastopa kot predmet vrednostnega stremjenja. Pojavom tako pripada vrednostno najstvo v psihološkem smislu tedaj, kot doživljamo ob njih pozitivno ali negativno vrednostno stremljenje. Tudi pri psihološkem pojmovanju najstva Veber ločuje med štirimi osnovnimi konstitutivnimi elementi: (i) najstveni objekt, tj. nosilec psihološkega najstva; (ii) najstveni subjekt, tj. subjekt stremjenja; (iii) najstvena kvaliteta (poz. ali neg. najstvo, samo- ali so-najstvo) in (iv) najstvena kvantiteta, ki je zakonito odvisna od intenzitete odgovarjajočega stremjenja in možnosti eksistence pojava.¹¹ (273-282)

Veljavnost psihološke definicije najstva je omejena. Najstveno prepričanje oziroma stremljenje, da se naj nekaj zgodi, ne pomeni zgolj tega, da nekdo po tem stremi, temveč meri na predmet oziroma pojav sam. Tako kot apsihološka vrednost je tudi apsihološko najstvo pojava samosvoja predmetna kvaliteta, ki se sama nikakor ne sme zamenjevati z odgovarjajočim pozitivnim ali negativnim vrednostnim stremljenjem, temveč stoji z njim in edino z njim samo v tem razmerju, da nastopa kot neposreden predmet in

¹⁰Tudi najstva se glede na vrste stremljenj delijo naprej na hedonska, estetična, logična in vrednostna.

¹¹Za razliko od psihološke vrednosti, kjer je le-ta večja, če je večja možnost eksistence pojava vrednotenja, je pri psihološkem najstvu (in odgovarjajočem stremljenju) to največje, če je možnost eksistence pojava 0,5, saj po faktičnih ali nemožnih dejstvih ne moremo stremeti ali jih zavračati. (276-282)

lasten objekt ali predmet tega stremeljenja, in to brez ozira na vprašanje, ali najstvo kakemu pojavu tudi faktično pripada ali ne. V strukturi gradnikov apsihološkega najstva tudi tukaj najstveni subjekt, torej subjekt stremeljenje zamenjajo najstveni razlogi, tj. razlogi, ki merijo na faktično apsihološko vrednost pojava. (289-304) Na tej podlagi Veber poda tudi argument proti tradicionalnim eudaimonističnim etikam, ker te gradijo svoj sistem zgolj na psihološkem pojmovanju vrednotenja sreče in stremeljenja po sreči, in je v tem smislu za takšna stališča sreča le psihološko najstvo, kar pa ni zadostno za ustrezno utemeljitev etike (292).

::5. POJEM DOLŽNOSTI IN MORALNI STATUS DEJANJ

V Vebrovi etiki je vsaka dolžnost najstvo. V psihološkem smislu je vezana na pozitivno in negativno etično stremeljenje, v apsihološkem smislu pa je preko t. i. dolžnostnih sodb ali prepričanj pozornost usmerjena k predmetom stremeljenja samim. Dolžnost vršiti ali opuščati posamična dejanja je pozitivno ali negativno apsihološko najstvo teh dejanj, ki predpostavlja njihovo moralno ali etično vrednost ali nevrednost. (310) Za Vebra dolžnost torej izhaja iz vrednosti dejanj in ne obratno. *Ceteris paribus*, večja kot je vrednost ali nevrednost dejanja, večja je naša dolžnost to dejanja izvršiti ali opustiti.¹² Hkrati je dolžnost odvisna tudi od možnosti (izvršitve ali opustitve) dejanja. Veber je vrste dejanj glede njihove moralne ali etične vrednosti in posledično zavezujočnosti ustreznih dolžnosti povzel po Meinongu. Tako razločuje med:

- (a) zaslužnimi,
- (b) korektnimi,
- (c) dopustnimi in
- (d) nedopustnimi dejanji.

Poleg teh vrst dejanj lahko posebej oddelimo še moralno-vrednostno povsem indiferentna dejanja. Zaslužna dejanja merijo na največjo moralno vrednost, ki je navzgor neomejena. Po vrednosti sledijo korektna dejanja. Dopustna dejanja nosijo zgolj majhno nevrednost, medtem ko je nevrednost nedopustnih dejanj zopet navzdol neomejena. (312-316) Posameznik ima dolžnost vršiti korektna

¹² "Čim večja apsihološka vrednost ali nevrednost pripada pojavu, tem večje apsihološko pozitivno ali negativno najstvo mu pripada in narobe. Pri tem pa je izrecno pripomniti, da velja to zakonito proporcijsko razmerje med faktičnim apsihološkim pozitivnim ali negativnim najstvom pojava in pa med odgovarjajočo faktično apsihološko vrednostjo ali nevrednostjo istega pojava samo napram svoj čas orisani apsihološki temeljni vrednosti ali nevrednosti istega pojava, torej samo napram oni apsihološki vrednosti ali nevrednosti, ki mu pripada na točki njegove maksimalne možnosti." (294-5)

in opuščati nedopustna dejanja, v manj strogem pomenu besede, pa je dolžan vršiti tudi zaslužna dejanja in opuščati dopustna dejanja.¹³ Sami kriteriji pa so v veliki meri odvisni tudi od dispozicij posameznika. *“Ako si pa drugotne okoliščine, pod katerimi se vrši ali se je vršilo dejanje, le kolikor toliko natančneje ogledamo, pridemo kmalu do nedvomnega zaključka, da v vseh onih slučajih, ko govorimo o zaslužnem, dopustnem ali nedopustnem dejanju, prav za prav ne ocenjujemo dejanja samega, temveč le dispozicije subjekta, ki so potrebne, da v gotovih okoliščinah nekaj izvrši.”* (319) Isto dejanje je tako glede na dispozicije akterja in njegove motive posledično lahko enkrat korektno, drugič zaslužno.¹⁴ Tako so tudi dispozicije vrednostno opredeljene; dispozicije za zaslužna in korektna dejanja so vredne dispozicije, na drugi strani pa so dispozicije za dopustna in nedopustna dejanja nevedne dispozicije.

::6. LOGIČNA PRAVILNOST VREDNOSTNIH ČUSTVOVANJ IN STREMLJENJ, LOGIKA NAGONSKEGA RAZUMA

V tretjem delu svoje knjige Veber obravnava logično pravilnost čustvovanja in stremljenja. Kakor je zanj resnična (objektivna in pravilna) tista misel, katere predmet je istinito dejstvo, je čustvovanje in stremljenje pravilno, kolikor gre predmetu tega čustvovanja in stremljenja odgovarjajoča psihološka vrednost/nevrednost (prijetnost/neprijetnost, lepota/grdota, logična vrednost/nevrednost, vrednost/nevrednost) oziroma najstvo. Tako izklesana logična resničnost vrednotenja in vrednostnega stremljenja je torej pravi analogon tradicionalni logični miselni pravilnosti.

Veber pri mislih oziroma prepričanjih ločuje med njihovo zunanjo in notranjo resničnostjo. Le slednji gre status pravega spoznanja, grajenega na temelju notranje razvidnosti. (356-361)¹⁵ Ta delitev na zunanjo in notranjo pravilnost se ponovi tudi pri čustveno-stremljenjski strani doživljanja. Tako na primer za zunanje pravilno vrednotenje zadostuje zgolj to, da je objekt psihološko vreden oz. nevreden. Za notranje pravilno vrednotenje morajo vrednostna prepričanja, na katerih temelji to vrednotenje, ustrezno meriti na psihološko vrednost (ali nevrednost), ta psihološka vrednost mora biti razvidna iz teh psihološko-miselnih podlag vrednotenja in ta vrednostna prepričanja morajo biti sama notranje resnična. (361-370)¹⁶

¹³Opuščanje zaslužnih dejanj je dopustno in obratno: opuščanje korektnih dejanj je nedopustno in obratno. (315-316)

¹⁴Po Vebru smo dolžni izvrševati le tista dejanja, ki jih (z)moremo izvršiti. Veber tako znotraj svoje etike sprejema znano *“ought implies can”* načelo, vendar hkrati dodaja, da to nima nikakršnih neposrednih posledic za odnos med etiko in svobodno voljo. (332-333)

¹⁵Za več o tem glej tudi Žalec, 1998: 164-174 in Žalec, 2002: 32-43.

¹⁶Razlika med logično pravilnostjo/resničnostjo prepričanj (misli) in čustev ter stremljenj je po Vebru ta, da prva

Veber nadalje v tem delu knjige vpelje še razlikovanje med materialno in formalno pravilnostjo doživljanja. Materialna pravilnost mišljenja in čustveno-stremljenjskega doživljanja je odvisna od ujemanja z istinitimi dejstvi, medtem ko je formalna pravilnost odvisna zgolj od logičnih relacij med prepričanji (mislimi, vredn. sodbami, stremljenji), te morajo biti namreč takšne, da bi materialna pravilnost ali nepravilnost teh prepričanj sama po sebi sledila iz materialne pravilnosti ali nepravilnosti drugih prepričanj.¹⁷ Formalna pravilnost sama ne vključuje materialne pravilnosti, je pa za Vebra dober "vodnik", da dosegamo tudi materialno pravilna miselna in nagonska doživljanja. (376-391) V nadaljevanju Veber podrobno analizira različne tipe materialne in formalne pravilnosti vrednostnega čustvovanja in stremljenja, kar ga na koncu privede do temeljnih načel logike nagonskega razuma, na katere se potem vežejo tudi empirični postulati vesti. Na kratko jih bom orisal, potem pa se bomo vrnil k nekaterim, za etiko zanimivim mislim, ki jih prav tako najdemo v tem tretjem delu *Etike*.

Temeljna načela logike nagonske pameti so po Vebru:¹⁸

(1) Načelo objektivne, apsihološke vrednosti in nevrednosti predmetov vrednotenja in objektivnega apsihološkega pozitivnega ali negativnega najstva predmetov stremljenja.

(2) Načelo logične pravilnosti ali nepravilnosti vrednotenja in vrednostnega stremljenja.

(3) Načelo zunanje in notranje logične pravilnosti vrednotenja in nevrednotenja ter odgovarjajočega stremljenja.

(4) Načelo vključenih posameznih slučajev.

(5) Načelo materialne in zgolj formalne pravilnosti ali resničnosti vrednotenja in stremljenja.

(6) Načelo prioritete materialne nad formalno pravilnostjo vrednostnega čustvovanja in stremljenja.

(7) Načelo sklenjene formalne pravilnosti vrednostnega čustvovanja in stremljenja. (477-483)

Iz teh postulatov Veber nato v nadaljevanju izpeljuje aksiome nagonske

.....
ne dopuščajo logične indiferentnosti (ni prepričan, ki bi bila onkraj resnice in neresnice), medtem ko slednja to indiferentnost dopuščajo (ko gre za pojave, ki so hkrati nosilci minimalne in maksimalne apsihološke vrednosti).

¹⁷Primer formalno pravilnega, a materialno napačnega vrednostnega čustvovanja, je na primer ta, da A vrednoti X na podlagi neresničnega prepričanja, da je X apsihološko vreden.

¹⁸Temeljni postulati umskega doživljanja oziroma umskega razuma, kot jih Veber postavlja v etiki so: (1) Načelo istinitosti oziroma neistinitosti in večje ali manjše istinitosti oziroma neistinitosti dejstev; (2) Načelo resnice ali neresnice in večje ali manjše resnice in neresnice; (3) Načelo zgolj vnanje in obenem notranje resnice; (4) Načelo vključenih posameznih slučajev; (5) Načelo materialne in formalne resnice oziroma neresnice; (6) Načelo prioritete materialne resnice nasproti formalni; (7) Načelo sklenjene formalne pravilnosti mišljenja. Za podrobno obravnavo glej 453-476 in Žalec, 2002: 37-39.

logike, ki se tičejo posameznih temeljnih elementov in vrst vrednostnega čustvovanja in stremjenja. (488-532)

Veber v tem delu knjige poda lestvico vrednot, ki jo utemelji tako zdravo-razumsko kot tudi teoretično (glede na njihovo večjo ali manjšo subjektivnost ali objektivnost). Najnižje na tej lestvici so hedonske vrednote (prijetnost/neprijetnost), sledijo jim estetične vrednote (lepota/grdota), logične vrednote (log. vrednost/nevrednost) in na vrhu so vrednote v ožjem smislu oziroma etične in moralne vrednote (moralna vrlost). Slednja je maksimalna vrednota, ki zaobsega vse ostale. (412-421) To lestvico gre jemati z vsaj dvema vrstama omejitev, prvo predstavljajo *ceteris paribus* stavki, ki nadvladujejo vrstni red vrednot, drugo pa nadomestilnost in primerljivost oziroma nenadomestilnost in neprimerljivost posameznih vrednot.

7. VEST IN EMPIRIČNI POSTULATI VESTI

Ko Veber sklene z aksiomi nagonskega doživljanja, se obrne k za njegovo etiko morda celo najpomembnejšemu pojmu, tj. pojmu vesti. Vest je opredeljena kot dispozicija za pravilno in nepravilno čustvovanje in stremjenje, kot nagonska pamet, hkrati pa jo lahko obravnavamo kot posebno doživljanje, tj. pravilno vrednotenje in pravilno vrednostno stremjenje, ki ima za svoj predmet druga vrednotenja in vrednostna stremjenja ter njihove posledice v dejanjih.¹⁹

Temeljni empirični postulati so po Vebrovem mnenju razvidni vsakomur, ki ni "rojen zločinec ali pa ‚sploh‘ slep za moralno ali etično ‚dobro‘ oz. ‚zlo‘." (487) Ta uvid vesti je povsem predteoretičen, tj. ni vezan na specifična teoretska izhodišča. Vest, pravi Veber, "nam večkrat tudi sama z isto nedvoumno jasnostjo priča za moralni ali etični oziroma nemoralni ali neetični značaj lastnih dejanj, kakor velja to o ‚razumu‘ napram prepričanjem oziroma napram njihovi logični resničnosti ali neresničnosti. Da, glas vest je vsaj po navadi tako precizen, da presojamo z njim z neko maksimalno sigurnostjo iz etičnih ali moralnih vidikov nas same in večkrat tudi druge osebe ne samo na splošno, temveč tudi z ozirom na katerakoli še tako posamezna in od najrazličnejših trenutnih okoliščin odvisna lastna in tuja dejanja." (417) Najbolj univerzalen postulat etike je tako: "Poslušaj vselej in povsod glas svoje vesti!" (539) Vest je vedno vest posameznika. Vest je skladna s aksiomi nagonske pameti, ki jih oblikuje Veber. V tem oziru lahko

¹⁹"Vest pa lahko smatramo tudi kot posebno doživljanje; v tem slučaju jo bomo na splošno istovetili s pravilnim vrednočenjem in s pravilnim vrednostnim stremjenjem, posebej pa z onim pravilnim vrednočenjem in stremjenjem, ki ima za svoje objekte druga naša ali tuja pravilna ali nepravilna vrednočenja in stremjenja in tudi tem vrednočenjem in stremjenjem odgovarjajoča vnajanja dejanja." (Veber 1923:537)

²⁰Zlobnost je po Vebrov vrednotenje nevednega, zloben človek je te, ki vrednoti tisto, za kar je prepričan, da ni vredno, in ki nevednosti tisto, za kar je prepričan, da je vredno. (370)

vest vodi tudi do empiričnih postulatov.

“Ako se torej v naslednjem vprašam, katera dejanja zahteva od nas kot moralna ali etična dejanja naša vest, se morem in moram že načelno ozirati samo na vest poedinca, n. pr. prav na mojo vest in pri tem paziti samo na to, da izoliram pri naslednjem naštevanju postulatov naše vesti vse one činitelje, ki so značilni n. pr. prav za mene, ne pa za tebe itd. Ako vse to storim, lahko rečem, da zahteva od nas vest določena dejanja v četrtem pogledu: a) v kolikor se tičejo dejanja nas samih, b) v kolikor zadevajo dejanja našega bližnjega, c) v kolikor tangirajo tudi družbo samo, v kateri živimo in d) v kolikor imajo stike s takozvanimi kulturnimi činitelji, kakor jih nahajamo n. pr. v znanosti, umetnosti, državi in religiji. (538-539)

Vest je pomembna tudi kot ta, ki nas vodi preko vseh posamičnih primerov moralnih presoj. Poglejmo si empirične postulate nekoliko podrobneje. Kakor je razvidno iz zgornjega citata, Veber razločuje med štirimi moralno zavezujočimi razmerji. To so:

- moralno zavezujoče razmerje do samega sebe,
- moralno zavezujoče razmerje do bližnjih,
- moralno zavezujoče razmerje do družbe in
- moralno zavezujoče razmerje do nadosebnih pojavov (do znanosti, umetnosti, religije in države).

Zanimiva je tudi razlika, ki jo Veber zariše med *etičnim* delovanjem na eni in *moralnim* delovanjem na drugi strani. Za etično udejstovanje velja, da je vezano zgolj na osebne vrednote, torej na prva tri moralno zavezujoča razmerja, medtem ko gre pri moralno zavezujočem razmerju do nadosebnih pojavov za moralno udejstovanje. (559-560) Pri konfliktu med obema pa moramo dati prednost slednjemu, torej moralnemu delovanju.

“Seveda bi bilo s tem obenem tudi izrečeno, da se moramo vsaj v slučaju konflikta odločiti prej za moralno nego za etično udejstovanje, [...] Seveda je pri tem strogo pripomniti, da velja vse to samo povsod tam, kjer gre za idejo znanosti, umetnosti, religije ali državnosti, t. j. kjer preti nevarnost, da bi se zastavil razvoj faktične človeške znanosti, umetnosti, religije ali državnosti, ki je istoveten z vedno večjim približanjem k ideji nadosebno kulturnih pojavov, ne pa tam, kjer gre samo za poedine elemente, ki so v svoji poedinosti in izoliranosti kaj malo pomembni za uspešen razvoj celokupne znanosti, umetnosti itd.” (559-560)

Glede na različna moralno zavezujoča razmerja do nas samih, do naših bližnjih, do družbe in do nadosebno-kulturnih pojavov pa Veber torej takole zariše empirične postulate naše vesti.

A. Empirični postulati vesti, tikajoči se nas samih

1. Materialni postulati vesti, tikajoči se nas samih

- a) Ne ruši lastnega zdravja, pospešuj lastno zdravje!*
- b) Ne ruši lastne sreče, pospešuj lastno srečo!*
- c) Ne ruši lastnega duševnega razvoja ne v kvantitativnem in ne v kvalitativnem pogledu, pospešuj svoj razvoj!*
- d) Skušaj se po svoji sposobnosti uveljaviti!*

2. Formalni postulati vesti, tikajoči se nas samih

- a) Ne omejuj svojih interesov izključno na posamezne pojave, ne bodi enostranski!*
- b) Skušaj biti sam s seboj v soglasju, ne bodi nedosleden!*
- c) Delaj vse s polno energijo, ne bodi len!*
- d) Ne oziraj se na trenutna neugodja, ne bodi strahopeten!*

B. Empirični postulati vesti, tikajoči se razmerja do "bližnjega"

1. Materialni postulati vesti, tikajoči se razmerja do bližnjega

- a) Ne ruši tujega zdravja, pospešuj tuje zdravje!*
- b) Ne ruši tuje sreče, pospešuj tujo srečo!*
- c) Ne ruši tujega duševnega razvoja ne v kvantitativnem in ne v kvalitativnem pogledu, pospešuj tuj razvoj!*
- d) Ne omalovažuj tujega mnenja in tujih sposobnosti, upoštevaj tuje mnenje in tuje sposobnosti!*

2. Formalni postulati vesti, tikajoči se razmerja do bližnjega

- a) Sodi bližnjega po njegovi lastni vrednosti, ne bodi družabno krivičen!*
- b) Skušaj po možnosti z bližnjim soglašati, ne bodi družabno protiven!*
- c) Zanimaj se za svojega bližnjega, ne bodi družabno indiferenten!*
- d) Presojaj bližnjega kakor samega sebe, ne bodi družabno egocentričen!*

C. Empirični postulati vesti, tikajoči se razmerja do družbe, v kateri živimo

1. Materialni postulati vesti, tikajoči se razmerja do družbe

- a) Ne ruši socialnega blagostanja, pospešuj socialno blagostanje!*
- b) Ne ruši socialnega reda, pospešuj socialni red!*
- c) Ne krši naravne družbe v prid umetni, stavi naravno družbo nad umetno!*
- d) Ne krši večje družbe v prid manjši, stavi večjo družbo nad manjšo!*

2. Formalni postulati vesti, tikajoči se razmerja do družbe

- a) Sodi vsako družbo po njeni lastni vrednosti, ne bodi socialno krivičen!*
- b) Skušaj po možnosti z družbo soglašati, ne bodi socialno protiven!*
- c) Zanimaj se za družbo, ne bodi socialno indiferenten!*

d) Presojaj družbo kakor samega sebe in svojega bližnjega, ne bodi socialno niti ego- niti altrocentričen!

D. Empirični postulati vesti, tikajoči se razmerja do nadosebno-kulturnih činiteljev

“Goji in pospešuj nadosebno-kulturne činitelje (znanost, umetnost, religijo, državo)!”

Zadnji cilj oziroma smoter našega življenja je po Vebru *“veseskozi pravilno kakor umsko tako nagonsko življenje”*. (569) Pri tem Veber dodaja, da ima nagonška pamet smotrnostno prednost pred umsko, kar je tudi pogojeno s samo strukturo doživljanja. Razvoj človeške kulture²¹ je posledično razvoj stopnje pravilnosti nagonsko-umskega življenja posameznika oz. posameznikov. (574)

::8. NEKATERI IZZIVI VEBROVE ETIKE TER NJEN RAZVOJ V FILOZOFIJI IZ LETA 1930

Morda lahko pri obravnavi nekaterih problemov Vebrove etike pričnemo s pojmom vesti, njene vloge in spoznavnega statusa v našem etičnem in moralnem življenju. Kakor smo videli že zgoraj je za Vebra glas vesti tisti, ki nam lahko priča tako o moralnem ali etičnem statusu posamičnih dejanj, motivov in oseb, hkrati pa tudi o temeljnih načelih etike, ki jim moramo slediti. Pri tem se lahko vprašamo, kakšni so ozadni mehanizmi, ki te sodbe vesti podpirajo. Pri splošnih načelih etike in morale, bi se Veber lahko odprl na notranjo logično pravilnost oziroma samo-razvidnost le-teh. Razpoložljivost podobnega odgovora pri posamičnih dejanjih otežuje to, da so le-ta povečini zelo kompleksna in zajemajo mnogo vidikov, ki so moralno in etično zavezujoči ali pomembni. Da je temu tako, je dovolj že bežen pregled vsebine empiričnih postulatov vesti in hkrati našega dejanskega moralnega življenja. Tako je presenetljivo, da Veber zatrjuje tudi *“nedvoumno in jasno”* pričevanje vesti glede posamičnih moralnih situacij. Glede slednjih nas bi tako vest lahko kvečjemu opozarjala na moralno pomembne vidike situacij, ne pa pričala o tem, kakšna je naša dolžnost.

Hkrati moramo vzeti v obzir še Vebrove misli iz konca *Etike*, kjer poudarja, da je v našem življenju priložnosti za zanesljivo materialno pravilno vrednostno čustvovanje in stremljenje izredno malo, medtem ko se moramo izven tega zanesti le na formalno pravilnost. Vest se torej ne more opirati na

²¹Primerjaj tudi Vebrove misli o kulturi in civilizaciji v Veber (1929).

formalno pravilnost, saj v tem primeru ne bi dosegla tiste gotovosti, o kateri govori Veber. Hkrati pa se ne more opirati na materialno pravilnost, saj bi se potem izgubila njena vseprisotnost v našem življenju. Mislim, da je vsaj v okviru njegove knjige *Etika* rešitev v tem, da se vest pojmuje dvojno oz. trojno. Prvič, v smeri moralne intuicije, ki je vezana na vrste dejanj oziroma splošna moralna načela in posledično trdi, da so temelji postulatov vesti notranje pravilni, tj. samo-razvidni. Tako se jim z vestjo podeli materialna pravilnost. Drugič, vest, kakor se nam oglašča v posamičnih situacijah, bi lahko vezali bolj na vrsto moralnega čuta, kamor običajno umeščamo še obžalovanje, kesanje, "pekočo vest"²², notranji moralni mir ali nemir, ipd., ki nas lahko usmerjajo v posamičnih situacijah. Poleg tega bi lahko glede na Vebrovo misli vesti pripisali še tretjo vlogo, tj. vlogo vira moralne motivacije. Za naravno stanje človeštva, kjer ne bi bilo na voljo vzpostavljenih kazenskih institucij, Veber namreč pravi, da naše delovanje obvladovali le dve sili: zasledovanje lastnega interesa in vest, ki bi bila tako ednina, ki bi vodila do moralnih ali etičnih dejanj. Vest ima tako nalogo motivirati nas, da delujemo etično. (328-329)

Tako je Vebrov pojem vesti mogoče brati v trojnem smislu. Pri obravnavi njegove etike kot etike vesti je to trojnost potrebno imeti jasno pred očmi, saj gre za povsem ločene pojme vesti oziroma moralne intuicije, ki so kot ločeni prisotni tudi v ostali moralni filozofiji. Morda še misel ali dve o evidenci oziroma razvidnosti. Veber je razvidnost (vsaj v prvem obdobju svojega filozofskega razvoja, kakor sodi *Etika*) zavračal. Kako torej, da na tem mestu govorimo o moralni intuiciji in razvidnosti temeljnih etičnih postulatov? Podobna vprašanja si je zastavljal že Janez Janžekovič v svojem spisu "Razvoj Vebrovega nauka o spoznavanju" (1977), kjer (pravilno) ugotavlja, da Veber po eni strani evidenco zavrača in razglašča sklicevanje nanjo za "psihološki analfabetizem", po drugi strani pa v vseh njegovih delih iz tega časa dobimo občutek, da jo pri zadnjih vratih znova vpelje in se nanjo pogosto sklicuje. Mislim, da velja enako reči tudi za *Etiko*, in v tem smislu lahko govorimo o njegovem pojmu vesti kot o moralni intuiciji vezani na samo-razvidnost etičnih načel.

Naslednja točka, ki bi jo rad поблиže osvetlil je Vebrovo pojmovanje vrst moralnega in etičnega statusa dejanj. Že zgoraj smo povedali, da je Veber poleg moralno indiferentnih dejanj razločeval še med: (i) zaslužnimi, (ii) korektnimi, (iii) dopustnimi in (iv) nedopustnimi dejanji. Najprej te vrste veže na psihološko vrednost in najstvo dejanja, torej na značilnosti dejanj samih. V nadaljevanju pa kot ključne za status dejanj določi dispozicije in

²²Veber o zgoči vesti govori predvsem v zvezi z razmerjem med pravilnim vrednostnim čustvovanjem in stremljenjem kot smotrom našega nagnostnega življenja in srečo. Nemoralni akterji ne morejo doseči prave sreče, saj jim, po Vebru, to preprečuje slaba vest. (569-570)

motive akterja. Tako uvede v zgornje razlikovanje določeno dvojnost, ki seboj prinaša napetosti.²³ Kakor sam pravi na nekem mestu v *Etiki* (328-329) lahko vsa dejanja ocenjujemo iz dveh vidikov: (a) od zunaj, tj. glede na glede na značilnosti dejanja, in (b) od znotraj, tj. glede na motiv. Tako se sedaj zgornja razdelitev vrst dejanj podvoji, saj so lahko dejanja gledano od zunaj zaslužna, korektna, dopustna ali nedopustna, in enako, če jih ocenjujemo od znotraj. Podobno razdelitev Veber vpelje tudi za dispozicije same; dispozicije za zaslužna in korektna dejanja so vredne, dispozicije za dopustna in nedopustna dejanja pa nevredne. (449) To napetost lahko razberemo že iz težav, ki jih je imel Veber pri opredelitvi dolžnosti. Dolžnost v strogem smislu je namreč opredelil kot izvrševanje korektnih in opuščanje nedopustnih dejanj, medtem ko glede zaslužnih in dopustnih dejanj takšne dolžnosti nimamo.

Kasneje Veber pripozna manjšo mero zavezanosti tudi izvrševanju zaslužnih in opuščanju dopustnih dejanj. Zdi se, da je moralna dolžnost "v strožjem smislu" bolj vezana na moralno pravilnost in nepravilnost dejanj samih, in da na nek način ni vezana na dispozicije in motive akterja. Medtem ko za pojma zaslužnosti in dopustnosti (kakor jo pojmuje Veber) lahko rečemo, da sta bližje polu moralne motivacije. Le dolžnost v strogem smislu je torej skladna z Vebrovo opredelitvijo dolžnosti kot psihološkega najstva. Toda Veber pripozna, da je naše vsakdanje presojanje dejanj povečini vezano na presojo od znotraj, se pravi glede na motiv akterja. (321) Razrešitev tega problema se Vebro ponuja znotraj njegovega pojmovanja vrednosti dejanja, ki je vezana na njegovo temeljno vrednost, hkrati pa odvisna od možnosti njegovega udejanjenja. In ker najstvo stoji v neposrednem razmerju z vrednostjo, sta torej tudi sama dolžnost in moralni status dejanja odvisna od tem možnosti. Slednja pa zopet lahko zavisi od dispozicij akterja. Vendar to le deloma reši problem, saj je jasno, da pri dispozicijah akterja in pri motivih, ki so pripeljali do dejanja, ne gre za eno in isto stvar. Motiv je lahko povsem neodvisen od možnosti dejanja in od dispozicij akterja (in tukaj dobi svoj pravi pomen Vebrova misel oziroma teza, da vsak, ki ima dispozicije za vredna dejanja, "nujno" (seveda ko so za to izpolnjeni določeni pogoji) tako tudi ravna in da so te dispozicije pri moralno zrelem človeku razvite kot vredne dispozicije, oz. splošneje, da so ljudje po svoji naravi dobri²⁴).

"Vebrova estetika, etika in v veliki meri filozofija religije so natančnejša obravnava estetiških, vrednostnih in hagiotskih čustev z genetičnega, analitičnega, predmetnostnega in normativnega vidika." (Žalec 2002: 19-20) Vebrova Etika se

²³To so hkrati napetosti, ki so bile prisotne skozi celotno zgodovino razvoja moralne filozofije v 20. stoletju od intuicionizma in utilitarizma na eni in na primer etike skrbi in oživitve vrlinske etike na drugi strani.

²⁴Za napotilo na to misel se zahvaljujem dr. Bojanu Žalcu.

tako povsem sklada s prvo fazo njegovega filozofskega razvoja. Vendar imajo v *Etiki* predstavljena izhodišča tudi pomembne omejitve. Kot smo videli zgoraj je splošen okvir Vebrove etike teorija vrednostnih čustev in stremljenj, med katerimi je temeljna dvojica spoštovanje in zaničevanje na čustveno-vrednostni strani in dolžnost na stremljensko-deontični strani normativne etike. Vsa etična misel je bila osredotočena na odnos med doživljajem in njegovim predmetom. Ta okvir pa se zdi mnogo preozek za vzpostavitev prave moralne filozofije. V te razmisleke spada tudi njegova hitra in v mnogih ozirih pomanjkljiva zavrnitev tradicionalnih etičnih teorij ali izhodišč (kantovstvu, utilitarizem, ...), saj se ta očitno niso mogla pokrivati z izhodišče Vebrove misli. (11-60) To ozko izhodišče je Veber priznaval tudi v svojih poznejših delih.

V *Filozofiji* tako o svoji *Etiki* iz leta 1923 pravi naslednje: "No, vprav v pričujočem spisu pa sem pokazal, da sta svoboda in odgovornost res legitimni posebni činjenici in hkrati takšni činjenici, brez katerih bi res ne bilo nikake bistvene razlike med človekom in golo živaljo. Tako ta moj spis tudi etiki vrača ono njeno pravo osnovo in čar, ki ga ji še nisem mogel dati leta 1923., ko sem bil napisal pač obsežno etiko, vendar etiko, ki je bila že načelno osnovana sam na razmerju ‚doživetja do objekta‘, ne pa hkrati na vzporednem razmerju ‚doživetja do subjekta‘." (Veber, 2000: 216)²⁵ V tej luči nadgraditve svoje moralne filozofije sta pomembna sva razvojna koraka, ki ju Veber stori v vmesnem obdobju, to sta nova delitev čustvovanja in nadgraditev teorije vrednot.

Veber v *Filozofiji* iz leta 1930 ponudi novo delitev čustvovanja na dojemalno (tj. čustvovanje, pri katerem vrednote le trpno dojemamo in je utemeljeno na umskih doživljajih (občutenje ugodja-neugodja)) in osvojevalno čustvovanje ali vrednotenje, ki je utemeljeno na dojemalnem čustvovanju samem (tj. čustvovanje pri katerem odgovarjajoče vrednote dejavno osvajamo, pri čemer se slednje deli še na reaktivno (veljavno zgolj za subjekta samega) in presojevalno (vezano na presojo in obče veljavno, v smislu, da naj bi vsak drugi vrednotil enako kot mi)). Prav tako ponudi novo delitev vrednotenja in vrednostnega stremljenja na stvarno, osebno in hagiološko oziroma svetostno. Podobno razločuje med stvarno vrednostjo, osebno vrednostjo in hagiološko vrednostjo. Pri stvarni vrednosti nadalje razločuje med kakovostno stvarno vrednostjo, ki pripada pojavom kot so prijetnost, lepota, resničnost in prostost, medtem ko stvarna vrednost v ožjem pomenu besede pripada stvarem, ki so vredne zaradi teh zgoraj naštetih lastnosti. Osebna vrednota in nevrednota sta dobrota in zlost. Hagiološka vrednota je svetost. Osebna

²⁵"Tretji aspekt oziroma prelomnica Vebrovega razvoja je prehod iz, če lahko tako rečem, psiho- in predmetocentričnosti v antropocentričnost, ki obravnava celega človeka, tudi njegovo podstat, celotno osebo, njene razlikovalne značilnosti, voljo, ne pa samo njene psihične doživljaje in njihove predmete." (Žalec 2002: 70)

vrednost in svetostna vrednost se od stvarne razlikujeta po tem, da sto obe neposredni in sestavni, kar pripadata osebi oziroma osebam neposredno in ne prek njihovih lastnosti.²⁶ Svetost pa sploh utemeljuje ves vrednostni sestav, saj edina vključuje vse ostale vrednote in je hkrati absolutna vrednota, ker ni "relativna" v tem smislu, da ne dopušča negativnega pola. Tako je Veber svojo "novo" etiko mnogo bolj vpel tudi med filozofsko antropologijo ne eni in socialno filozofijo na drugi strani.

Kot vidimo, je tukaj Veber na novo postavil sistem vrednot in ga utemeljil, hkrati pa mu razvoj teorije čustvovanja in stremljenja dovoljuje, da se izogne nekaterim zadregam in napetostim, o katerih smo spregovorili že zgoraj. Veber v *Etiki* tudi še ni govoril o razliki med trpno in dejavno duševnosti, kot jo poznamo iz *Filozofije*, kjer odnos, ki je v ospredju v *Etiki*, tj. doživljaj - predmet, že nekako v grobem obeležil kot pasiven oziroma trpen, medtem ko odnos doživljaj-subjekt označuje za aktivnega oz. dejavnega. Tako šele v njegovi *Filozofiji* srečamo resničnega dejavnega moralnega akterja, ki ga v etičnem smislu zaznamujeta svoboda in odgovornost.

Sklenemo lahko, da Vebrova *Etika* iz leta 1923 predstavlja izvirno, natančno in obsežno obravnavo vrednostnih čustev in stremljenj ter je hkrati nadgrajena z zelo zanimivim pojmov vesti, vendar ob tem ostaja v posameznih točkah nedorečena.

²⁶O tem glej tudi Žalec 2002: 22-23.

::LITERATURA

- Aristoteles (1994)** *Nikomahova etika*, Ljubljana: Slovenska matica.
- Čas, B. (1999)** "Vebrova sociološka misel", v: *Kamniški sociološki zbornik*, Čas, B. (ur.), Kamnik: šCRM, str. 61-73.
- Grdina, I. (2002)** "Kaj storiti?", v: *Slovenci v Evropi*, Vodopivec, P. (ur.), Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, str. 145-176.
- Janžekovič, J. (1977)** *Domoljubni spisi - Vebrova filozofija*, Celje: Mohorjeva družba.
- Jerman, F. (1987)** *Slovenska modroslovna pamet*, Ljubljana: Prešernova družba.
- Potrč, M. (2001)** "France Veber (1890-1975)", v: *The School of Alexius Meinong*, Albertazzi, L., Jacques, D., Poli, R. (ur.), Aldershot: Ashgate, str. 209-24.
- Potrč, M. (2005)** "The subjective and the objective in Veber's ethics and in moral particularism", *Anthropos*, letn. 37, št. 1/4, str. 33-44.
- Samec, D. (1999)** "France Veber, človek in znanstvenik, plodoviti mislec tudi za današnjo rabo", v: *Kamniški sociološki zbornik*, Čas, B. (ur.), Kamnik: šCRM, str. 75-92.
- Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana 1925 - 1991.
- Strahovnik, V. (2001)** "O Vebrovem pojmovanju dveh tipov socialnosti: cerkveno občestvo kot vrhovna oblika človeške socialnosti", *Tretji dan*, letnik XXX, št. 11, str. 85-93.
- Strahovnik, V. (2005)** "Veber's Ethics", *Anthropos*, letn. 37, št. 1/4, str. 105-116.
- Strahovnik, V. (2008)** "Vebrova etika vesti", *Tretji dan*, let. XXVII, štev. 3-4, str. 22-31.
- Veber, F. (1923)** *Etika - Prvi poizkus eksaktne logike nagonske pameti*. Ljubljana, Učiteljska tiskarna.
- Veber, F. (1923b)** *Znanost in vera*, Ljubljana: Tiskovna zadruga.
- Veber, F. (1927)** *Idejni temelji slovanskega agrarizma. Programatična socialna študija*, Ljubljana: Kmetijska tiskovna zadruga.
- Veber, F. (1929)** "Nekaj misli o kulturi in civilizaciji", *Odmevi I*, 1929, Ljubljana, str. 78 - 85.
- Veber, F. (1931)** *Sv. Avguštin; Osnovne filoz. misli sv. Avguština. Poskus kulturno zgodovinske apologije novega življenjskega idealizma in svetovnega optimizma*, Ljubljana: Zbirka Kozmos.
- Veber, F. (1934)** *Knjiga o Bogu*, Celje: Mohorjeva družba.
- Veber, F. (1938)** *Nacionalizem in krščanstvo. Kulturna pisma Slovencem*, Ljubljana: Ivo Peršuh.
- Veber, F. (1979)** *Združna misel. Izbor člankov in razprav*, Buenos Aires: Cooperativa de Credito S.L.O.G.A. LTDA.
- Veber, F. (2000 <1930>)** *Filozofija; načelni nauk o človeštvu in njegovem mestu v stvarstvu*, Ljubljana: Študentska založba, zbirka Claritas.
- Žalec, B. (1997)** "Spoznavna teorija zgodnjega Vebra", *Analiza*, let. 1, št. 1, str. 127-136.
- Žalec, B. (1998)** *Reprezentacije; od pojavov k stvarnosti*, Ljubljana: Študentska založba, zbirka Claritas.
- Žalec, B. (2000)** "Slovenska filozofska mavrica leta 1930", v: Veber, F. (2000) str. 245 - 321.
- Žalec, B. (2001)** "Kultura, zgodovina, družina in narod v Vebrovih Idejnih temeljih slovanskega agrarizma", *Tretji dan*, letnik XXX, december 2001, št. 11, str. 74 - 84.
- Žalec, B. (2002)** *Spisi o Vebrovu*, Ljubljana: Študentska založba (zbirka Scripta).
- Žalec, B. (2002b)** "Od Bretana do Vebra", v: Bojan Žalec (ured.) *Intencionalnost in ontologija - Razprave o filozofiji Franza Brentana*, Ljubljana: Študentska založba, 2002; str. 131-146.
- Žalec, B. (2003)** "Ludvik Bartelj, filozof globinskega razuma", *Anthropos*, letn. 35, št. 1/4, str. 435-440.
- Žalec, B. (2004)** "Veber on Knowledge and Factuality", *Acta Analytica*, letn. 19, št. 33, str. 341-263.
- Žalec, B. (2005)** "Veber's Philosophy within the Context of the European Thought", *Anthropos*, letn. 37, št. 1/4, str. 69-80.
- Žalec, B. (2010)** *Človek, morala in umetnost: uvod v filozofsko antropologijo in etiko*, Ljubljana: Teološka fakulteta, 2010.
- Žalec, B., in Strahovnik, V. (2002)** "Socialna filozofija Franceta Vebra", v: zbornik Aktualni problemi filozofije, sociologije in politologije, ekonomije in psihologije, izdala Univerza v Permu, Perm; str.

66-75. ("Socialnaya filosofija Franca Veبرا". V: *Aktual'nye problemy filosofii, sociologii i politologii, ekonomiki i psihologii. vypusk 5: materialy meždunarodnoj naučnoj studenčesko-aspirantskoj konferencii, april' 2002 g. Perm, 2002.* Perm: Perskij universitet, 2002, str. 66-75.)